

Regionalt kulturmiljö program

Del 5 – Kulturmiljöanslaget

**STRATEGI FÖR ANVÄNDNINGEN AV DET
STATLIGA BIDRAGET TILL
KULTURMILJÖVÅRD**

Titel: Regionalt kulturmiljöprogram. Del 5 – Kulturmiljöslaget. Strategi för användningen av det statliga bidraget till kulturmiljövård

Utgiven av: Länsstyrelsen i Södermanlands län

Utgivningsår: 2012. Reviderad 2015

Författare: Bo G Svensson

Foto: Länsstyrelsen i Södermanlands län

Rapporten finns på: www.lansstyrelsen.se/sodermanland/publikationer

Innehållsförteckning

Förord

Disposition

I. Strategi och insatsplan

- Nationella mål för kulturmiljöarbetet
- Typ av insatser
- Insatsområden
- Bidragsåret

II. Kulturmiljöanslaget

- Nationella mål och regelverk
- Övergripande prioriteringar vid bidrag
- Bidragsområden
- Andra bidrag till kulturmiljöer

III. Länets kulturmiljösektor

- Aktörer och roller
- Länets kulturmiljöprofil
- Aktuella trender

IV. Regionala kulturmiljöstrategier

- Byggnadsminnespolicy
- Det industriella kulturarvet
- Bebyggelse med anknytning till kulturhistoriskt värdefulla sjöar och vattendrag
- Regionala byggnadsmaterial och byggnadstraditioner
- Underrepresenterad historia
- Kunskapsunderlag för arkeologiskt handlingsprogram

V. Så fördelades anslaget 2007-2014

- Informationssatsningar
- Strategiska utredningar
- Vård av skyddade miljöer
- Riktade byggnadsvårdsbidrag
- Kulturarvslyftet

Dokumentförteckning (lagar, förordningar, riktlinjer m.m.)

Förord

Varje år fördelar Länsstyrelsen i Södermanlands län på delegation av Riksantikvarieämbetet omkring 10 miljoner kronor till kulturmiljövård. Medlen används för både bidrag till enskilda fastighets- och markägare för vård av kulturmiljöer samt breda informations- och kunskapsunderlagssatsningar om länets kulturhistoria.

För att kunna arbeta mot långsiktiga mål och för att underlätta Länsstyrelsens hantering av bidragsärenden har en övergripande strategi för fördelning av kulturmiljöanslaget i Södermanlands län tagits fram.

Strategin är främst ett internt dokument i Länsstyrelsens arbete men vänder sig även till den offentliga kulturmiljösektorns aktörer i länet.

Första versionen av strategin skrevs 2012. Denna version har inför webbpublicering uppdaterats och behandlar utförda insatser till och med 2014.

Södermanlands län har ett rikt och komplext kulturhistoriskt arv. Insatser inom ramen för bidragsgivningen täcker en mycket liten del av de faktiska behov av resurser för vård, information m.m. som finns. För att nå en effektiv användning av kulturmiljöanslaget prioriterar Länsstyrelsen:

- Insatser som rör kulturmiljöer som är tillgängliga för allmänheten
- Insatser vars effekter når många
- Insatser som kan fungera som en förebild för andra arbeten
- Insatser som kan samfinansieras med andra medel

Information om lagskyddade miljöer och besöksmål kommer på sikt att bli synlig på Länsstyrelsens hemsida. Under 2014 har information om kulturmiljövårdens riksintresseområden lagts ut på Länsstyrelsens hemsida.

Länsstyrelsen arbetar på att utveckla samarbetet internt mellan kulturmiljöfunktionen och Landsbygdsenheten som bl.a. hanterar EU-stöd. Syftet är att verka för att tillgängliga medel inom länets Landsbygdsprogram kommer kulturmiljön i länet till godo och att samordningsvinster kan uppnås. Samfinansieringsprojekt eftersträvas. Ett utökat samarbete med Natur- och miljöenheten eftersträvas också av samma skäl.

Disposition

Strategin är indelad i fem kapitel. Första delen, ”Strategi och insatsplan”, redovisar strategins slutsatser. Här presenteras den övergripande målsättningen med bidragsfördelningen och de insatsområden Länsstyrelsen avser att prioritera. Här redovisas även vilken övergripande fördelning mellan kulturmiljövårdens olika verksamhetsområden som eftersträvas samt hur Länsstyrelsen avser att använda strategin.

I följande två kapitel redovisas de regelverk som styr fördelningen av anslaget och den aktuella situationen inom kulturmiljöområdet i länet. Länets kulturmiljöprofil och den aktuella situationen för kulturmiljöer i länet är alltid styrande för valet av insatser.

Styrande är även de regionala strategier för kulturmiljöer i länet som redovisas i denna bidragsstrategis fjärde kapitel. De senaste åren har Länsstyrelsen tagit fram regionala dokument (strategier/policys) för hanteringen av byggnadsminnen, miljömål och det arkeologiska materialet.

I. Strategi och insatsplan

Nationella mål för kulturmiljöarbetet

Det statliga kulturmiljöarbetet ska främja:

- ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas,
- människors delaktighet i kulturmiljöarbetet och möjlighet att förstå och ta ansvar för kulturmiljön,
- ett inkluderande samhälle med kulturmiljön som gemensam källa till kunskap, bildning och upplevelser,
- en helhetssyn på förvaltningen av landskapet som innebär att kulturmiljön tas till vara i samhällsutvecklingen.

Målen ska styra de statliga insatserna på kulturmiljöområdet. De ska även kunna inspirera och vägleda politiken i kommuner och landsting.

Dessa mål innebär för Södermanlands län att:

- bevara, bruka och utveckla länets särskilt värdefulla kulturarv

Målet uppnås genom att bidrag för vård fördelas i huvudsak till lagskyddade byggnader och miljöer. Målet uppnås även genom breda informationsinsatser för kulturmiljövård, i egen regi eller i samverkan samt att strategiska utredningar genomförs inför utpekande av skyddsvärda miljöer.

- Engagemanget, förståelsen för och tillgängligheten till länets fysiska kulturarv ska ökas

Målet uppnås genom informations- och kommunikationsinsatser riktade till allmänheten, olika grupper i samhället och specifika aktörer. Målet uppnås även genom tematiska, riktade kulturmiljöbidrag och strategiska utredningar inför riktade informationsinsatser.

Vid sidan av dessa två övergripande målsättningar har fem insatsområden valts ut:

- Städer och tätorter
- Det industriella kulturarvet
- Skärgårdens kulturarv
- Lagskyddade bebyggelsemiljöer
- Fornlämningar och värdefulla kulturlandskap

Utöver dessa prioriterade områden kan medel även användas för insatser riktade mot särskilt värdefull bebyggelse som inte är skyddad enligt lag eller ryms inom prioriterade teman. Det kan handla om vårdinsatser eller insatser som syftar till generell information om byggnadsvård eller länets kulturmiljöer.

Typ av insatser

Målen ska uppnås genom tre typer av satsningar; vård, information-/kommunikation och strategiska utredningar. Med vård avses såväl byggnadsvård som forn- och landskapsvård. Varje år fördelar Länsstyrelsen bidrag till Skogsstyrelsen, hembygdsföreningar och enskilda markägare med flera för att utföra forn- och landskapsvård. För vård av bebyggelse kan fastighetsägare söka bidrag.

Länsstyrelsens kulturmiljövård har länge arbetat med bredd vad gäller bidragen, dvs att bifalla många ansökningar med målet att olika kategorier byggnader och miljöer

blir representerade under varje budgetår. I samband med att schablonbidragsmöjligheten för ekonomibyggnader infördes med Landsbygdsprogrammet 2008-2013 har även samfinansiering med kulturmiljöanslaget förekommit i några projekt per år. Detta bidrag gav positiva effekter för kulturmiljövården. I samband med att den nya programperioden 2014-2020 startar så finns bidraget tyvärr inte längre kvar att söka.

Med start 2010 öronmärktes medel för det nationella projektet Hus med historia som syftade till vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader på landets hembygdsgrändar. Projektet har sedan förlängts i länet med tre år, 2013-2015, nu med fokus på att ta fram vårdplaner.

Därutöver ska bidragen bidra till att bevara och utveckla lokala byggnadstraditioner samt bygga upp och sprida kunskap om hantverk och byggnadsvård.

Andra typer av insatser är informations- och kommunikationssatsningar riktade till allmänhet och/eller förvaltare. Det handlar exempelvis om byggnadsvårdsinformation. Inom denna kategori ryms även satsningar som syftar till att få till stånd kommunikation mellan centrala aktörer inom kulturmiljövårdens insatsområden.

Med strategiska utredningar avses utredningar som har en strategisk funktion i det offentliga kulturmiljöarbetet. Det kan innebära att ta fram underlagsmaterial och sammanställa information inför en riktad informationsinsats eller en byggnadsminnesförklaring. I denna kategori av satsningar kan även ingå satsningar på regionala eller nationella underlag som olika län i samverkan kommer överens om. Målsättningen är att fördelningen av medel mellan vård, information/kommunikation och strategiska utredningar under insatsperiodens slut ska vara:

- Vård - 70 procent
- Information/kommunikation - 15 procent

- Strategiska utredningar - 15 procent

Insatsområden

Städer och tätorter

Mål: Kulturarv och miljöer med särskild betydelse för länets städer och tätorter och deras respektive profil ska brukas och bevaras.

Förväntade resultat: Byggnadsvårdsatser och informationsinsatser genomförs med inriktning mot värdefulla miljöer som stärker respektive profil.

Löpande insatser: Bidrag fördelas till vård av särskilt värdefull bebyggelse som förstärker respektive stad/orts profil.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålet "God bebyggd miljö" och utförs även i enlighet med riktlinjerna i länets policy för byggnadsminnen (folder 2010).

Det industriella kulturarvet

Mål: Allmänhetens kunskap om och intresset för länets industriella arv och industrihistoriska karaktär ökar samtidigt som värdefulla miljöer brukas och bevaras.

Förväntade resultat: Satsningar genomförs som sprider kunskap om länets industrihistoria. Bidrag fördelas till vård av särskilt värdefulla industrimiljöer och kommunikationen mellan centrala industriarvsaktörer i länet upprätthålls och utvecklas. *Löpande insatser:* Byggnadsvårdsbidrag fördelas till särskilt värdefull bebyggelse med betydelse för länets industrihistoria.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålet "God bebyggd miljö" och utförs även i enlighet med riktlinjerna i Södermanlands läns policy för byggnadsminnen.

Skärgårdens kulturarv

Mål: Medvetenheten om skärgårdens

kulturarv är fortsatt hög hos såväl allmänhet som boende och besökare i skärgården samtidigt som kulturmiljöer brukas och bevaras.

Förväntade resultat: Byggnadsvårdsinsatser och informationsinsatser genomförs med inriktning mot värdefulla miljöer i Södermanlands läns skärgård. Insatserna ska väl balansera bevarandenaspekter med utvecklingsfrågor eftersom utmärkande för länets skärgård är den låga exploateringsgraden, vilket gör denna skärgård unik.

Löpande insatser: Byggnadsvårdsbidrag fördelas till särskilt värdefull bebyggelse med betydelse före skärgårdens kulturarv. Samarbetet bör utvecklas med Naturvårdsenheten för miljöer/objekt som berör naturreservat och andra skyddade marina miljöer.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålen ”Hav i balans samt levande kust och skärgård”, ”Ett rikt odlingslandskap” och ”God bebyggd miljö”.

Lagskyddade bebyggelsemiljöer

Mål: Länets lagskyddade bebyggelsemiljöer, i huvudsak byggnadsminnen, bebyggelse med skydd i detaljplan och/eller belägna inom riksintresseområde för kulturmiljövården, bevaras och brukas samtidigt som allmänhetens och förvaltares medvetenhet om dessa miljöers värde öka.

Förväntade resultat:

- ett långsiktigt bevarande av kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljöer
- en ökad medvetenhet hos både allmänhet och andra aktörer kring dessa bebyggelsemiljöers kulturhistoria
- att ett traditionellt hantverkskunnande och materialkännedom upprätthålls i länet

- ökad medvetenhet hos både allmänhet och andra aktörer om byggnadsvård och länets byggnadstraditioner
- gynna den regionala utvecklingen genom ökad kringverksamhet i samband med turism i de miljöer som är, eller kommer att bli, besöksmål
- ökade förutsättningar för en god livsmiljö samt ökad attraktivitet
- ökad delaktighet samt stärkt lokal förankring och identitet
- att insatserna stärker miljömålen En god bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap och Levande sjöar och vattendrag.

Bidrag används för att långsiktigt gynna förvaltningen av länets byggnadsminnen. Allmänhetens intresse och kunskap om skyddade bebyggelsemiljöer ökar liksom kommunikationen mellan byggnadsminnesägare.

Löpande insatser: Byggnadsvårdsbidrag fördelas i första hand till byggnadsminnen. Medel avsätts för att upprätthålla kontakten med ägare till byggnadsminnen och informera om aktuella frågor.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålet ’God bebyggd miljö’ och utförs även i enlighet med riktlinjerna i Södermanlands läns policy för byggnadsminnen.

Fornlämningar och värdefulla kulturlandskap

Mål: Fornlämningar och värdefulla landskap brukas och bevaras samtidigt som medvetenheten om dessa miljöers värde ökar.

Förväntade resultat: Forn- och landskapsvård bidrar till att ett antal

representativa fornlämningsmiljöer och värdefulla landskap vårdas. Allmänhetens intresse och kunskap om länets förhistoria ökar. Strategiska utredningar genomförs som leder till att fornlämningar tillvaratas på ett bättre sätt. Kommunikationen mellan centrala aktörer i arbetet med att hävda och bruka kulturlandskapet utvecklas.

- Ett långsiktigt bevarande av kulturhistoriskt värdefulla kulturlandskap samt ekonomibyggnader med koppling till lantbruket
- en ökad medvetenhet hos både allmänhet och andra aktörer kring landskapets historiska dimension
- ökad medvetenhet hos både allmänhet och andra aktörer kring lantbrukets kulturhistoriskt värdefulla ekonomibebyggelse, deras betydelse för landskapet likväl som ökad kunskap om byggnadsvård och lokala byggnadstraditioner
- ökad tillgänglighet till länets mest sevärda kulturlandskapsmiljöer
- gynna den regionala utvecklingen genom ökad kringverksamhet i samband med turism i de miljöer som är, eller kommer att bli, besöksmål
- ökade förutsättningar för en god livsmiljö samt ökad attraktivitet
- ökad delaktighet samt stärkt lokal förankring och identitet
- att miljömålen En god bebyggd miljö samt Ett rikt odlingslandskap uppnås.

Löpande insatser: Ett antal utvalda och representativa fornlämningsmiljöer och landskap vårdas med hjälp av Skogs-

styrelsen, hembygdsföreningar och enskilda markägare. Urval och utveckling av samverkansmodeller sker från och med 2012 i enlighet med Strategi för fornvård, Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län.

Medel avsätts årligen för oförutsedda kostnader i samband med arkeologiska insatser vid mindre arbetsföretag eller för skadade fornlämningar.

Bidrag fördelas årligen för att vidmakthålla äldre brukningsmetoder i liten skala vid museigården och byggnadsminnet Långmaren.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålen ”Levande skogar” och ”Ett rikt odlingslandskap”. Insatserna bidrar även till att målsättningarna i Södermanlands arkeologiska program samt Strategi för fornvård inom Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län kan uppnås.

Information och tillgänglighet

Mål: Information om länets samtliga vårdade fornlämningar, byggnadsminnen och övriga sevärda kulturmiljöer ska finnas på Länsstyrelsens webbplats. Även fysisk tillgänglighet ska främjas för olika grupper med nedsatta funktioner.

Löpande insatser förväntas bidra till:

- en ökad medvetenhet hos både allmänhet och andra aktörer kring länets kulturhistoria
- ökad tillgänglighet till länets mest sevärda kulturmiljöer
- ökat antal besökare i de miljöer som är, eller kommer att bli, besöksmål
- gynna den regionala utvecklingen genom ökad kringverksamhet i samband med turism

- öka möjligheten för olika grupper att ta del av kulturarvet
- ökade förutsättningar för en god livsmiljö samt ökad attraktivitet
- ökad delaktighet samt stärkt lokal förankring och identitet
- att miljömålen En god bebyggd miljö, Ett rikt odlingslandskap, Levande skogar, Levande sjöar och vattendrag samt Myllrande våtmarker uppnås.

Synergieffekter: Insatser inom området bidrar till miljömålen ”Levande skogar” och ”Ett rikt odlingslandskap” samt ”God bebyggd miljö”. Insatserna bidrar även till att målsättningarna i Södermanlands arkeologiska program samt Strategi för fornvård, Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län, kan uppnås.

Bidragsåret

Större satsningar på information och kommunikation eller strategiska utredningar bör diskuteras mellan Länsstyrelsen, Sörmlands museum och Eskilstuna stadsmuseum.

Bidragsåret inleds i **augusti** då Länsstyrelsen ser över bidragsstrategin och gör eventuella förändringar inför kommande år.

I **november** äskar Länsstyrelsen hos RAÄ om nästa års bidragsmedel för de delar som inte omfattas av treårsplanen.

I **januari** fattar RAÄ:s beslut om delegation.

För kommande års fördelning av bidrag (främst för vård till fastighetsägare och privatpersoner) gäller följande tidplan:

31 oktober är rekommenderad sista ansökningsdag. Ansökningar som kommer in senare kan Länsstyrelsen inte garantera

att de kommer att hanteras inom följande års anslag.

I **februari** fattar landshövdingen beslut om fördelningen av kulturmiljöanslaget på olika verksamhetsområden. Kulturmiljöfunktionen beslutar sedan i respektive ärende.

Beslut om bidrag fattas och skickas huvudsakligen ut under **mars-maj**.

II. Kulturmiljöanslaget

Nationella mål och regelverk

Varje år fattar Riksantikvarieämbetet beslut om att ge länsstyrelserna beslutanderätt över en medelsram för respektive län. Större delen av bidragsmedlen ska betalas ut under innevarande år, medan en del ligger på den anslagsram som länsstyrelserna är bemyndigade att fatta beslut om under kommande treårsperiod. Inklusivt detta bemyndigande har Riksantikvarieämbetets fördelning till Södermanlands län legat på mellan 8-10 miljoner kronor de senaste åren. Merparten av medlen fördelas sedan 2013 via nyckeltal.

Anslaget till kulturmiljövård är ett av kulturmiljösektorns viktigaste styrmedel. Bidragsmedlen används för att uppnå de mål om bevarande och vård av skyddade miljöer som följer av Kulturmiljölagen (1988:950) (KML). Medlen ska dessutom räcka för att stimulera ett aktivt kulturmiljöarbete i länet som syftar till att uppnå de politiska målen för kulturmiljöområdet om bland annat allas delaktighet och engagemang för den egna kulturmiljön och som slogs fast i kulturpropositionen 1998 (1998/99:114).

I Riksantikvarieämbetets årliga regleringsbrev formuleras även mål för kulturmiljöanslaget liksom i regeringens årliga höstproposition. För länsstyrelsernas hantering av anslaget har Riksantikvarieämbetet tagit fram en handbok – Anslaget 7:2 Bidrag till kulturmiljövård, aktuell version är i december 2014 1.11.

Förutom de politiska målen så styrs länsstyrelsernas arbete med bidrag av flera olika lagar och förordningar. Förutom lagen om statsbudgeten är kulturmiljölagen central även i bidragsfördelningen. En ny bidragsförordning gäller fr.o.m. den 9 september 2010 (SFS 2010:1121). Vid bildande och skötsel av kulturresevat är

miljöbalken styrande tillsammans med bidragsförordningen.

Kulturmiljöarbete bör utgå från en helhetssyn på människan och hennes miljö. Till stor del handlar kulturmiljövårdens arbete om resurshushållning, då en övervägande del av verksamheten syftar till att ta tillvara och återanvända befintliga värden i miljön, så att de kan fungera även i samtiden.

Vårt kulturarv och våra kulturmiljöer är en angelägenhet för alla liksom ansvaret för dess vård. Kulturmiljön är en viktig resurs när det gäller att ge perspektiv på samhällsutvecklingen. Likaså är förståelsen för olika gruppers kulturarv, både inom och utom det egna landet, en viktig grund för tolerans.

Övergripande prioriteringar vid bidrag

Intresse och medansvar

Det största ansvaret för att de kulturhistoriska värdena bevaras ligger hos fastighetsägare och brukare. Det är därför viktigt att anslaget inte medverkar till att fastighetsägare/brukare upplever att detta ansvar tas över av staten. För att bidraget ska ge största kulturmiljönytta är det viktigt att bidragen prioriteras till de fastighetsägare/förvaltare som visar tydligt intresse för fortsatt brukande och bevarande. Likaså bör insatser prioriteras som ger människor möjlighet att ta aktiv del i brukande och bevarande av kulturmiljöer.

Hållbar samhällsutveckling

De nationella miljö kvalitetsmålen antogs av Riksdagen 1999. Av de totalt 16 miljö kvalitetsmålen har fem direkt bäring på bevarande av kulturmiljövärden; God bebyggd miljö, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, Levande sjöar och vattendrag och Hav i balans samt levande kust och skärgård.

I miljömålsarbetet har länsstyrelserna en övergripande och samordnande roll som regionala miljömyndigheter. De ska arbeta tillsammans med andra regionala myndigheter och organ och i dialog med kommuner, näringsliv, frivilliga organisationer och andra aktörer för att säkra att miljö-kvalitetsmålen får genomslag i länen.

I Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län ingår ett kunskapsunderlag om miljömålen med bäring på kulturmiljövårdens verksamhetsområden. I underlaget ingår även förslag till strategiska ansatser som kan utgöra en utgångspunkt för insatser som kan redovisas i en treårig insatsplan för kulturmiljöanslaget.

- Länsstyrelsen bör prioritera insatser som medverkar till att miljömålen uppnås.

Jämställdhet och mångfald

En grundläggande förutsättning för ett demokratiskt samhälle är att alla människor, oavsett kön, etnicitet, social bakgrund eller annat, ska ha samma rättigheter. Lika viktigt är att alla människor ska kunna identifiera sig med, förstå och ta del av de kulturmiljöer som lyfts fram och bevaras i samhället. Kulturmiljövården har både särskilda förutsättningar och ansvar när det gäller att belysa sammanhang i samhällets utveckling och därmed bidra till utvecklingen av ett hållbart mångkulturellt och jämställt samhälle. Delaktighet likväl som ett demokratiskt och reflekterande förhållningssätt är nödvändiga ingredienser i detta arbete, eftersom alla utpekanden och synliggörande av vissa berättelser ofta i någon grad innebär osynliggörande av andra.

Länsstyrelsen ska i sitt arbete med kulturmiljövårdsanslaget utgå från ett jämställdhetsperspektiv och så långt möjligt belysa både kvinnor och mäns delaktighet i skapandet av kulturmiljöer.

Sverige har alltid varit ett mångkulturellt samhälle. Men ofta har minoritetsgrupper varit mer eller mindre osynliga genom historien. Kulturmiljövården har här en viktig roll att fylla genom att sätta in samtiden i ett historiskt sammanhang och tydliggöra de olika berättelser och tolkningar som finns av vår historia.

- Länsstyrelsen ska i sitt arbete med kulturmiljövårdsanslaget utgå från ett mångfaldsperspektiv och så långt möjligt belysa hur olika grupper har bidragit till att skapa länets kulturmiljöer.

Länsstyrelsen ska vid bidragsprioriteringen reflektera över:

- vilken/vilkas historia bevaras?
- för vem/vilka berättar vi?
- för vem/vilka är kulturmiljöerna tillgängliga?

Medfinansiering

- För att kulturmiljövårdsanslaget ska göra störst nytta ska i möjligaste mån projekt prioriteras med medfinansiering från andra medel än bidragsmedel från kulturmiljövårdsanslaget.

I dagsläget har tyvärr de flesta av länets kommuner en mycket trängd ekonomisk situation vilket gör möjligheterna till kommunal medfinansiering begränsade. När det gäller medfinansiering med regionalekonomiska medel och EU:s strukturfondsmedel försvåras dessa av de högt ställda kraven på snabba effekter i form av långsiktiga arbetstillfällen och nya företag.

Sedan 2010 finns dock en utökad möjlighet till att ta fram kunskapsunderlag där länsstyrelserna kan erbjuda samfinansiering upp till 50% vid t.ex. nya byggnadsinventeringar i en kommun. Länsstyrelsen

kommer att sprida information till berörda parter om denna möjlighet via olika kanaler.

Länsstyrelsen ser också vissa möjligheter till samfinansiering tillsammans med stöd inom EU:s Landsbygdsprogram i åtgärder rörande kulturlandskapet och turism.

Regional utveckling

Länets kulturmiljöer är en resurs som om den används rätt kan bidra till en positiv utveckling av regionen och skapa sysselsättning. Utvecklingen kring Mat i Sörmland är ett gott exempel på detta. En god livsmiljö är en viktig förutsättning för människors välbefinnande. En bevarad och brukad kulturmiljö är en lika viktig förutsättning för detta som boendemiljön, tillgången på arbete och kommunikationer. En god livsmiljö bidrar till ökad attraktivitet för boende såväl som för turism och etablering av nya företag.

Länsstyrelsen ska vid bidragsfördelningen av kulturmiljövårdsanslaget prioritera insatser som bidrar till en god livsmiljö och en positiv regional utveckling.

Bidragsområden

Enligt bidragsförordningen kan bidrag lämnas till åtgärder inom fem olika områden; vård av värdefulla kulturmiljöer, tillgängliggörande av värdefulla kulturmiljöer, framtagande av kunskapsunderlag, arkeologisk undersökning vid bostadsbyggande samt arkeologisk undersökning vid mindre arbetsföretag. För en mer detaljerad beskrivning av bidragsåtgärder och villkor för dessa, se SFS 2010:1121.

Med dessa verksamhetsområden som utgångspunkt har Länsstyrelsen formulerat exempel som är tillämpliga i Södermanlands län.

För kulturhistoriskt värdefull bebyggelse kan kulturhistoriskt motiverade kostnader

vara:

Vård och underhåll

- Vård av överloppsbebyggelse, det vill säga bebyggelse som inte längre har någon praktisk eller ekonomisk funktion. Det kan bland annat vara ekonomibyggnader på landsbygden; kvarnar, ängslador och magasin.
- Vård av byggnadsdelar som inte längre används men som är viktiga för den historiska förståelsen av en byggnad; torn, skorstenar, skulptural utsmyckning och interiört dekorationsmåleri.

Restaurering

- Användning av ursprunglig teknik/särskild ytbehandling som är kostsam vid en restaurering men är viktig för bevarandet av byggnadsmiljöns kulturhistoriska värden.
- Behålla kulturhistoriskt värdefulla byggnadsdelar genom förstärkning och komplettering med material och arbetsmetoder lämpliga med hänsyn till byggnadens kulturhistoriska värden.

Specialistmedverkan

- Konservatorsarbete eller annat specialistarbete vid restaurering eller vård av en byggnad.

Medverkan av antikvarisk expertis vid förundersökning och projektering inför en restaurering- eller vårdinsats. Även för byggnadshistorisk undersökning eller dokumentation av en miljö. Andra yrkesgrupper kan vara arkitekter eller ingenjörer med särskild erfarenhet av kulturhistoriska byggnader eller specialister på särskilda material.

För *fornlämningar och kulturlandskap* kan bidrag bland annat utgå för:

- kostnader förknippade med vård och restaurering av fornlämningar och lämningar som utgör en viktig del av ett kulturlandskap
- fortsatt brukande av värdefulla odlingslandskap, betes- och slåttermarker, marker med särskilt höga kultur- och naturvärden där jordbruksdriften hotas av nedläggning
- kulturhistoriskt intressanta lämningar, t.ex: kolbottnar, kvarndammar, skogsarbetarkojor m.m.
- kulturlandskap eller områden av riksintresse för kulturmiljövården är prioriterade. Bidrag kan även lämnas till andra värdefulla miljöer som har särskild betydelse för förståelsen av historiska sammanhang eller som har särskild regional eller lokal betydelse. För insatser till *information och tillgänglighet* kan bidrag utgå för:
 - skyltar av varierande slag som berättar om kulturmiljöns historia på platsen
 - foldrar och broschyrer som lockar till besök på platsen och/eller ökar allmänhetens kunskap om den aktuella kulturmiljön
 - satsningar som ökar allmänhetens tillgänglighet till platsen, till exempel anläggning av leder och vägvisnings-skyltning
 - informationsinsatser för personer med nedsatt funktion, till exempel skyltar på lättläst svenska, taktila modeller eller talad information
 - insatser som gör det lättare för personer med funktionshinder att besöka kulturmiljöer.
 - Innehåll på webbplatser som rör kulturmiljöer.

Kunskapsunderlag

- för enskilt objekt, t.ex. ett byggnadsminne.
- för generella eller riktade regionala och kommunala kunskapsunderlag som syftar till att ta tillvara kulturhistoriska värden i samhällsplaneringen. Egeninsats läggs 50%.

Andra bidrag till kulturmiljöer

Landsbygdsmedel

Förutom kulturmiljöanslaget finns det inget statligt anslag särskilt riktat mot kulturmiljövård,. Däremot finns statliga medel och EU-bidrag som fördelas till miljöarbete och utvecklingsprojekt på landsbygden. Bidragen regleras av det nationella landsbygdsprogram som omfattar perioden 2014-2020. Under programperioden satsas totalt 35 miljarder kronor för att stödja en hållbar ekonomisk, ekologisk och social utveckling av Sveriges landsbygd. En del av dessa medel är inriktade på bevarande av öppna landskap och landskapets kulturbärande element. För skötsel av dessa miljöer kan markägare få en ersättningssumma som är uträknad enligt en schablon.

Miljöersättning för natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet syftar till att bevara och synliggöra värdefulla lämningar och miljöer som vittnar om äldre markanvändning. I stödet ges ersättning för skötsel av landskapselement som tillkommit före jordbrukets storskaliga mekanisering, det vill säga före 1940. Hela gårdsmiljöer prioriteras och därför ges bidrag endast i de fall där gårdens samtliga landskapselement vårdas.

III. Länets kulturmiljösektor

Aktörer och roller

Den offentliga kulturmiljövården i Södermanlands län består utöver Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion vid Samhällsbyggnadsenheten av Sörmlands museum, som är en stiftelse finansierad av landstinget samt Eskilstuna stadsmuseum. I Eskilstuna finns även en kommunalt finansierad kulturmiljövårdstjänst. Sörmlands museum har särskild finansiering från Kulturrådet för att arbeta med det regionala kulturarvet. Därför samråder Länsstyrelsen med Sörmlands museum vid större bidragsfinansierade satsningar.

Antalet fristående konsultfirmor som arbetar med kulturmiljöfrågor belägna i länet är ännu begränsat. Närheten till Stockholm gör att flertalet firmor har sin bas där. Det finns även en stor del ideella aktörer i länet. Hit hör bland annat länets hembygdsföreningar inklusive Gruvmuseet i Koppartorp, Nyköpings kommun.

Sörmlands museum har genom åren ansökt om medel för att bedriva olika informationsprojekt. Dessa projektansökningar har ingått i Länsstyrelsens årliga äskande om bidragsmedel som skickas till Riksantikvarieämbetet.

Länets kulturmiljöprofil

Länet består av nio kommuner och del av landskapen Södermanland och Närke samt utgör större delen av Strängnäs stift. Utmärkande är:

- fyra olika naturgeografiska områden – mälarmården, slättlandskap, småbrutet sprickdalslandskap och skärgård
- oexploaterad och i stora delar skyddad skärgård genom naturreservat och marina dito

- ett av landets herrgårdstätaste län som fortfarande formar landskapet
- mycket fornlämningsrikt
- vissa länsdelar utsatt för högt exploateringstryck
- ett tidigt och småskaligt bergsbruk som är mindre känt
- bebyggelse från nedlagd, småskalig industri från första hälften av 1900-talet
- flera mindre städer och tätorter där ingen har någon egentlig dominans
- vattenvägar och sjöar som både i förhistorisk tid och nutid har påverkat utvecklingen av landskapet och länet
- med bäring på teknikhistoria kan nämnas att det i länet finns en djuphamn, en världsledande stålindustri och att Studsvik på 1950-talet och framåt var bas för den framväxande kärnkraftsindustrin i landet.

Aktuella trender

Situationen för kulturmiljön hänger nära samman med pågående samhällsförändringar, såväl i närmiljön som i omvärlden. Olika slag av trender styr hur miljöer förvaltas, vilka miljöer som hotas men även vilka miljöer som bedöms vara värdefulla representanter för länets kulturhistoria.

I delar av länet råder ett högt exploateringstryck. Det kan röra infrastruktursatsningar för vägar och järnväg, förbifarter, logistikcentra, större förtätningar i form av bostadsbebyggelse m.m.

Det har blivit allt vanligare att bebygga fornlämningsrika markområden, delvis på

grund av att vissa, större byggprojekt kan bära kostnaderna för arkeologiska undersökningar.

Många av länets fritidshusområden omvandlas för permanentboende. Detta innebär både om-och tillbyggnader av husen liksom i vissa fall arkeologiska kostnader, eftersom många områden har anlagts på eller invid fornlämningar. Tillkommande enstaka enbostadshus har också ökat på mark-områden som berör fornlämningar.

Ett generellt problem är bristen på betesdjur vilket gör det allt svårare att hålla landskapen öppna.

IV. Regionala kulturmiljöstrategier

Bidragsstrategins inriktning bygger delvis på andra strategiska dokument som Länsstyrelsen har tagit fram under de senaste åren. Länsstyrelsens kulturmiljöfunktion på Samhällsbyggnadsenheten bedriver sedan flera år ett aktivt arbete med en strategisk styrning av verksamheten. Flera program och policys med riktlinjer och målsättningar för kulturarvsverksamheten har formulerats. Mellan åren 2002-2009 användes det årliga äskandet av kulturmiljöanslaget som en plattform för att formulera mål och strategier för verksamheten. 2010-2014 pågick arbetet med ett nytt regionalt kulturmiljöprogram som denna bidragsstrategi är en del av.

Byggnadsminnen

2010 tog Länsstyrelsen fram en informationsfolder för byggnadsminnen i Södermanlands län. Den finns tillgänglig via Länsstyrelsens hemsida. I dokumentet beskrivs riktlinjer för tillkommande byggnadsminnen samt vissa principer för förvaltning av befintliga byggnadsminnen. Tillkommande byggnadsminnen i länet ska utgöra funktionella enheter och spegla länets särart och historiska utveckling som analyseras i policyn. Nya byggnadsminnen ska också bidra till en rik och mångfacetterad bild av länets historia, bland annat genom att spegla länets sociala och kulturella struktur. En geografisk spridning ska även eftersträvas. Detta innebär att byggnadsminnen från 1900-talets offentliga byggande, fritidskulturen och kvinnodominerade miljöer och arbetsplatser bör ökas liksom bebyggelse inom övriga karaktärsområden i länet som jordbruks- och skogslandskapet och kustbygdens landskap.

Förvaltningen av befintliga byggnadsminnen bör ske på ett sådant sätt att de fungerar som förebilder för hanteringen av

andra kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Detta kan bland annat ske genom att hanteringen kännetecknas av en hög kunskapsnivå och tydliga beslutsunderlag vid bidragsgivning och dispenser. Vård- och underhållsåtgärder prioriteras efter behov och hotbild.

Det industriella kulturarvet

Länet saknar ett industriarvsprogram. Eskilstuna kommun har dock genom Eskilstuna stadsmuseum inventerat kommunens industriebbyggelse. Eskilstuna har en industrihistoria som sträcker sig från 1600-talet, då staden anlades, och fram till i dag. Med järnvägens tillkomst följde Katrineholm, Oxelösund och Flen. Nyköping med omnejd har en lång industrihistoria, med en tidig men i dag ganska okänd gruvbrytning. Senare tillkom textilindustri och en mer känd bilindustri. Bebyggelse från protoindustriell tillverkning, från främst 1600- och 1700-talen, förekommer i länet liksom industriverksamhet i mindre skala från 1800-talet och fram till första hälften av 1900-talet, vilken kan sägas ha varit typisk för länet. Den industrihistoriska epoken i länet finns än så länge bara beskriven i några olika översikter och monografier. Här finns en angelägen uppgift att lösa.

För att spåra äldre, nu nedlagda industrier ur en kulturhistorisk synvinkel, bör samarbete ske internt på Länsstyrelsen med Natur- och miljöenheten. Det finns nationella och regionala projekt som har kartlagt miljöpåverkande industriverksamhet kopplade till redovisning i GIS-skikt.

Länsstyrelsen i Södermanland och i Västmanland har sedan 2000 samarbetat kring kalklinbanan mellan Köping och Eskilstuna, en 4,2 mil lång linbana som byggdes under andra världskriget för att trygga försörjningen av kalk för byggindustrin. Arbetet har omfattat en byggnadsminnesutredning inklusive en kompletterande utredning 2011, olika

förslag till stiftelsebildning för att möjliggöra en byggnadsminnesförklaring samt vårdarbete. 2013 beslutade båda länsstyrelserna att avslå den väckta frågan eftersom det inte fanns formella möjligheter att genomföra den. Däremot pågår sedan samma år en fortsatt samverkan mellan länen, Nordkalk och Kalklinbanans vänner kring bland annat ett dokumentationsprojekt för kalklinbanan.

Länsstyrelsen har som ambition att fortsätta arbeta med ett urval bidragsobjekt varje år med bäring på länets industri- och järnvägshistoria i väntan på ett bättre kunskapsunderlag. Några exempel på genomförda byggnadsvårdsprojekt är Lokstallarna i Katrineholm och Gnesta, Gamla bryggeriet i Gnesta samt industribyggnader ritade av Ralph Erskine i Gnesta, Köhlers magasin i Vingåker, Stationshusen i Vadsbro och Mariefred. Under en period åtgärdades även ett urval av länets kvarnar (vattendrivna och elektrifierade) där urvalet gjordes från en selektiv kvarninventering utförd av Sörmlands museum.

1996 genomfördes en kalkugnsinventering på uppdrag av Länsstyrelsen. Inventeringen kan ligga till grund för urval och vård av ett antal objekt. Viktiga perspektiv vid bidragsgivning är förnyelse och återanvändning av industrimiljöer liksom bevarandestrategier, brukarperspektiv och metodutveckling – förutom att hantera angelägna vårdinsatser.

Bebyggelse med anknytning till kulturhistoriskt värdefulla sjöar och vattendrag

Bebyggelse i anslutning till sjöar och vattendrag berättar om vattnets betydelse för fiske, kommunikation, handel, industrialisering m.m.

Att ta fram ett kunskapsunderlag för dessa miljöer så att det blir möjligt att göra ett urval för bland annat kommande bidragsinsatser kommer att prioriteras. Detta

har bäring på Länsstyrelsens samlade arbete inom ramen för miljömålet Levande sjöar och vattendrag. Samverkan sker med vattenverksamhetsansvariga på Länsstyrelsen. Under 2014 genomfördes en inventering i anslutning till delar av Nyköpingsån.

Regionala byggnadsmaterial och byggnadstraditioner

Inom länet har det funnits flera stora leverantörer av byggnadsmaterial, bl. a. kalk från Eskilstuna och marmor från Marmorbyn i Katrineholms kommun. Marmor som del av fasadmaterial och portomfattningar, förutom i interiörer, utgör ett värdefullt karaktärsdrag på många byggnader främst i länets städer och tätorter. Kulturhistoriskt värdefulla byggnader, som utgör tydliga exempel på lokala byggnadstraditioner, bör prioriteras. Dessa prioriteringar försvåras dock av ett bristfälligt kunskapsunderlag.

Några kategorier som kan nämnas är dock kubbhus, ett stort antal parstugor, där just mängden bevarade parstugor är ett utmärkande drag för länet och Celsingladugårdar. En bok om kubbhus gavs ut under 2013 med tryckbidrag från kulturmiljöanslaget.

Samverkansprojekt samt informationsinsatser av olika slag som förmerar bidragsinsatserna är i detta sammanhang särskilt eftersträvansvärda.

Underrepresenterad historia

Underrepresenterade grupper kulturmiljöer är ett område som hittills haft ett mindre utrymme i bidragsgivningen. Bebyggelse som kan utgöra utgångspunkt för att berätta om underrepresenterade grupper ska därför i högre grad prioriteras. Det kan t ex vara vård- och folkrorelsemiljöer, arbetsplatser med många kvinnliga arbetare, skolor, fattigstugor och ett ännu bredare urval av bostadsinteriörer.

Hit hör inte minst modernismens avtryck i länets byggnadsbestånd. Befintliga byggnadsinventeringar från 1970- och 1980-talen gjorde oftast halt vid 1950-talet. Det finns många välbevarade byggnadsmiljöer från 1950-talet och framåt i länet; både flerbostadshus och arkitektritade villor och tidstypiska institutionsbyggnader väl värda att uppmärksamma.

Kunskapsunderlag för arkeologiskt handlingsprogram

Ett program för hanteringen av arkeologiska frågor på Länsstyrelsen har tagits fram och ingår i Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län. Programmets syfte är att utgöra ett strategiskt underlag som underlättar Länsstyrelsens hantering av arkeologiska frågor kopplade till ärendehantering men även att fungera som ett kunskapsunderlag för inriktningen för arkeologisk forskning i länet.

Kunskapsunderlaget saknar ännu material om stadsarkeologi, medeltid, kyrkor och kyrkogårdar samt marinarkeologi.

V. Så fördelades kulturmiljöanslaget 2007-2014

Den totala medelstillelningen har varit relativt jämn under perioden, med en mindre sänkning 2008. För 2010 och 2011 gäller att länets tilldelning av medel för arkeologi vid bostadsbyggande (Fa4-medel) har varit mycket hög; 2010 fick länet större delen av de nationellt avsatta medlen. Med dessa borträknade så är den totala nivån ungefär likvärdig som för de andra åren undantaget 2010 då tillgängliga medel för övriga verksamhetsområden för kulturmiljöanslaget sjönk med omkring 1 miljon kronor.

För perioden 2012-2014 är storleksförhållandet mellan de olika insatsområdena tämligen oförändrat med undantag av att andelen avsatt för kunskapsunderlag fr.o.m. 2013 har ökat till ca 1 miljon kronor/år i samband med att en regeländring då infördes som möjliggör för länen att själva avsätta medel för kunskapsunderlag.

Informationssatsningar

Dessa har under de senaste åren huvudsakligen skett via medel till Sörmlands museum som arbetar med ett paraplyprojekt, Historien i Sörmland. Genom projektet sätts den lokala kulturmiljön in i ett större sammanhang vilket skapar såväl ökat intresse som stolthet för det egna kulturarvet och därigenom ett engagemang för att bevara och ta ansvar för, och också nyttja historien och kulturmiljön, i samhällsutvecklingen. Verksamheten bygger på en omfattande dialog med många olika intressenter och kommunernas engagemang är mycket stort. Samfinansiering sker med Sörmlands museum, Landstinget Sörmland, kommuner och omfattande ideellt arbete.

2007 var sista året för det nationella projektet Det moderna samhällets

kulturarv, 300 000 kronor förmedlades då till Sörmlands museum. Delar av detta projekt har ingått i Historien i Sörmland.

Under 2010 samfinansierade Länsstyrelsen ett projekt i Mälardalen om det värdefulla lindbeståndet. En gemensam publikation om vård och restaurering av lindar har distribuerats till drygt 100 olika mottagare; församlingar, kommuner och privatpersoner.

Länsstyrelsen har även under en följd av år bidragit till Sörmlands museums Kunskapsvaruhuset, nära knutet till projekt Offensiv byggnadsrådgivning. Kunskapsvaruhuset omfattar kurser i olika hantverkstekniker, deltagande i evenemang och mässor, bl.a. husvagnsturnéer där information och rådgivning i byggnadsvårdsfrågor sker på ett stort antal platser i länet. Bidragsnivån har årligen legat på 150 000 till 200 000 kronor.

Strategiska utredningar

Under 2009 och 2010 har Länsstyrelsen via kulturmiljöanslaget bekostat angelägna insatser inom projektet Det medeltida Sverige (DMS). I det nationella projektet, från och med 2012 under ledning av Riksarkivet, har planerats sex volymer för Södermanlands län. Hittills har tre volymer som berör länet utkommit:

- 2:2 Södermanland, Hölebo och Rönö härader (Kaj Janson) Stockholm 2006
- 2:3 Södermanland, Jönåkers härad och Nyköpings stad (Kaj Janson) Stockholm 2013
- 2:4 Södermanland, Daga härad och Villåttingen (Hanna Källström) Stockholm 2014

Samfinansiering med kulturmiljöanslaget har skett för volym 2:2 och till delar för 2:3.

Vård av skyddade miljöer

Sedan bidragsmedlen på delegation har hanterats av Länsstyrelsen så har merparten av kulturmiljöanslaget för byggnadsvård i enlighet med riktlinjerna gått till skyddad bebyggelse. Under perioden 2000-2004 gick 33% av bidragsmedlen till länets byggnadsminnen och 40% till objekt där fråga om byggnadsminnesfråga var väckt. Andelen bidrag till objekt med skydd genom PBL var 8%, alltså en relativt liten andel för objekt huvudsakligen i städer/tätorter. 18% av bidragsmedlen gick till bebyggelse som saknade skydd. Detta förhållande stämmer ganska väl även under perioden 2007-2014 om man även räknar in bebyggelse inom riksintresseområdena.

Riktade byggnadsvårdsbidrag

Länet har inte arbetat med riktade bidrag till länets ekonomibyggnader på det sätt som vissa län har gjort. Däremot har ett antal sådana byggnader alltid prioriterats vid den årliga fördelningen. Sedan möjligheten med schablonbidrag inom ramen för ”utvald miljö” kom till 2007 har en samfinansiering med kulturmiljöanslaget skett för ett par objekt årligen. För den nya programperioden för Landsbygdsprogrammet 2014-2020 finns inte längre detta bidrag kvar att söka.

Länsstyrelsen ser dock vissa möjligheter till samfinansiering med stöd inom EU:s Landsbygdsprogram för åtgärder som rör kulturlandskapet och utveckling av turism.

Kulturarvslyftet

Möjligheten till medfinansiering med olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder har generellt minskat genom åren. Under perioden 2012-2014 föreslog regeringen dock ett nytt arbetsmarknadsprojekt inom kultursektorn, Kulturarvslyftet, där 800 miljoner kronor under en treårsperiod 2012-2014 avsattes för att bevara, vårda och inventera vårt kulturarv. Antal genomförda projekt i länet har dock varit få, fem stycken, på grund av svårigheter att

medfinansiera åtgärderna. Projekten finns listade nationellt på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Dokumentförteckning

användning 2000-2004 m.fl. år

Lagar och förordningar

Lag (1996:1059) om statsbudgeten

Åtterrapporering enligt 2005 års regleringsbrev. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2005:2.

Kulturmiljölag (1988:850)

Miljöbalk (1988:808)

Förordning om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer (2010:1121)

Nationella styrdokument

Kulturpropositionen 1998/99:114

Regleringsbrev för budgetåret 2011 avseende Riksantikvarieämbetet

Beslut om överlåtelse till länsstyrelserna att pröva frågor om bidrag till kulturmiljövård anslaget 7:2

Anslaget 7:2 Bidrag till kulturmiljövård – en handbok för länsstyrelsens handläggning

Vägledning. Antikvarisk medverkan, RAÄ

Landskapskonventionen

Regionala styrdokument

Regionalt kulturmiljöprogram, Länsstyrelsen och Sörmlands museum 1998

Landskapsstrategi för Länsstyrelsen i Södermanlands län, 2010, reviderad 2014

Miljömål för Södermanlands län, årliga rapporter

Regionalt kulturmiljöprogram för Södermanlands län, Länsstyrelsen 2014

Strategi för skydd av marin miljö i Södermanlands län, Länsstyrelsen 2010

Rapport om kulturmiljöanslagets